

درس ۵۴

اسم جامد و اسم مشتق

- ۱- اسم جامد: اسمی است که از کلمه‌ی دیگری گرفته نشده است، مانند: علم - شمس.....
۲- اسم مشتق: اسمی است که از کلمه‌ی دیگری گرفته شده است، مانند: عالم - حمید.....
نکته مهم: برای تشخیص جامد از اسم مشتق نمی‌توان به تعاریف فوق اکتفا کرد بلکه باید انواع هشت گانه مشتق را یاد بگیریم و هرچه غیر از آن‌ها باشد جامد است.

انواع اسم جامد

- ۱- جامد مصدری
۲- جامد غیر مصدری
۱- جامد مصدری: اولاً معنی مصدر می‌دهد، مانند: علم: دانستن - کتابه: نوشتن و ثانیاً ریشه فعلی دارد.
علم ← مضارع ← یعلم کتب ← مضارع ← یکتب و ثالثاً دارای همخانواده است: مانند: علم - عالم، علیم، معلوم - کتب، کاتب، مکتوب. به عبارتی می‌توان از آن اسم مشتق ساخت.
۲- جامد غیر مصدری: بر عکس جامد مصدری هیچ کدام از سه ویژگی بالایی را ندارد:
اولاً معنی مصدر نمی‌دهد، مانند: شمس: خورشید - شجرة: درخت ثانیاً ریشه فعلی ندارد، مانند: شمس - شجرة - جبال - القمر ثالثاً همخانواده ندارد، مانند: شمس - شجرة - جبال - القمر.

انواع هشت گانه مشتق (مشتقات)

۱- اسم فاعل	۲- اسم مفعول	۳- اسم مکان	۴- اسم زمان
۵- صفت مشبیه	۶- اسم مبالغه	۷- اسم تفضیل	۸- اسم آلت یا ابزار (ویژه انسانی)

۱۲ اسم فاعل و اسم مفعول

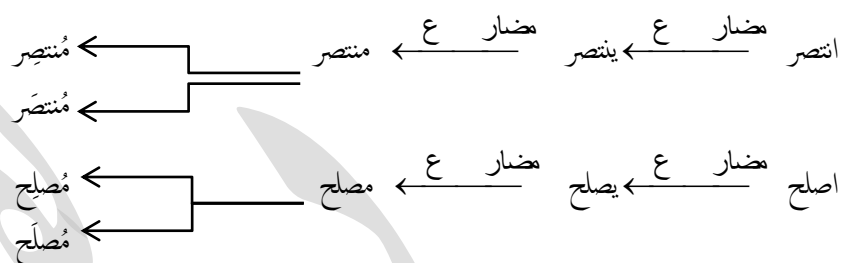
اسم فاعل و اسم مفعول از فعل‌های ثلاثی مجزّده بر وزن خودشان ساخته می‌شوند، یعنی اسم فاعل بر وزن فاعل و اسم مفعول بر وزن مفعول ساخته می‌شود:

ثلاثی مجزّده ← حامد - محمود

کُتب ← کاتب - مکتوب

نصر ← ناصر - منصور

نکته مهم: اسم‌های بر وزن «فَالّ» اسم فاعل هستند مانند: الشَّابّ - الضَّالّ - الدَّالّ - السَّائِرَة. اما اسم فاعل و اسم مفعول از فعل‌های ثلاثی مزید از مضارع آن‌ها بدین شکل ساخته می‌شود که ابتدا حرف مضارعه را حذف می‌کنیم و بجایش «مُ» می‌گذاریم سپس برای اسم فاعل عین الفعل (حرف دوم ریشه) را کسره می‌کنیم و برای اسم مفعول عین الفعل را فتحه می‌دهیم، مانند:

سوال: از کلمات علم و علّم اسم فاعل و مفعول بسازید؟

نکات طلایی

نکته ۱: اسم‌هایی که اول آنها حرف (مُ) می‌باشد مشتق هستند که یا اسم فاعلند یا اسم مفعول. مانند: مجاهد - مکبّر - مودّب جز مصدر باب مُفَاعَلَة.

نکته ۲: در ترجمه اسم فاعل از پسوندهائی مانند (نده - ا) و در ترجمه اسم مفعول از کلمه (شده - شونده) استفاده می‌کنیم: علم دانا

مقتول: کشته شده

محمود: ستایش شده - حمد شده

مستخرج: استخراج کننده

۱۴۰۳ اسم مکان و اسم زمان

از فعل‌های ثلاثی مجرد بر یکی از سه وزن (مَفْعَل - مَفْعِل - مَفْعَلَة) ساخته می‌شود و جمع آن‌ها (مَفَاعِل) نیز مشتق است: مَشَاهِد - مَنَازِل - مَزَارِع که مفردشان به ترتیب عبارتند از: مَشْهَد - مَنَزِل - مَزْرَعَة.

نکته: اسم‌های مکان و زمان همچون فوق - تحت - عند - الیوم - لیلاً - غداً - الصیف و جامد هستند

نکته ۳: صفت‌های هموزن نبت صفت مشبیه هستند، مانند: نبی - علی - قوی - تقی - الانقیاء (تقی) - الاغنیاء (غنی) - الاقویاء (قوی).

نکته ۴: صفت مشبیه علاوه بر وزن‌های فوق اوزان دیگری نیز دارند.

۲- اسم تفضیل

اسمی است که برای برتری بکار می‌رود. مذکر آن بر وزن افعَل و مؤنث آن بر وزن فُعَلی بکار می‌رود.

مذکر: افعَل = احسن - اکبر - اصغر - اعظم - ادنی.

مؤنث: فُعَلی = حسنی - کبری - صغری - عظمی - دنیا.

نکته ۱: اسم‌های بر وزن «أَقَلَّ» اسم تفضیل هستند، مانند: اشد - اقل - اجل - اضل - احب و همچنین اسمهایی مانند الأقوی و الأولی اسم تفضیل هستند.

«ویژه انسانی»

نکته ۲: از فعلی می‌توان اسم تفضیل ساخت که ثلاثی مجرد و معلوم باشد و بر رنگ و عیب دلالت نکند. اگر حتی یکی از شرایط بالایی را نداشته باشد مصدرش بصورت منصوب بعد از «اشد یا اکثر یا اقل» می‌آید.

سوال: از کلمه یجتهد اسم تفضیل بسازید؟ اشد اجتهداً

اسم تفضیل ل ← اشد سواداً - انت اقل اعوجاجاً
سود (سیاه شد)

اسم تفضیل ← اکثر حمرة
حمر (قرمز شد)

هذا الورد احمر من ذلك الورد (غ): این گل قرمز تر از آن گل است.

هذا الورد اشد حمرة من ذلك الورد (ص): این گل قرمز تر از آن گل است.

«ویژه انسانی» رنگ

نکته: اسم تفضیل اگر (ال) نداشته باشد بین مذکر و مؤنث یکسان است.

هی افضل فی المدرسة علماً (ص) هو افضل فی المدرسة علماً (ص)

مؤنث مذکر

هی الافضل فی المدرسة علماً (غ) هو الافضل فی المدرسة علماً (ص)

مؤنث مذکر

هی الافضلی فی المدرسة علماً (ص)

نکات طلایی

نکته ۱: اگر اسم تفضیل ال داشته باشد باید از نظر جنس مطابقت کند. هو الأكبر . هی الکبری.

نکته ۲: دو کلمه «خیر و شر» چنانچه به معنی بخت و بدتر باشند اسم تفضیل هستند و اگر به معنای خوبی و بدی باشند جامد مصدری هستند، مانند: خیر الأمور ما ابعدک فی داریک: بهترین کارها چیزهایی است که تو را در دو دنیا خوشبخت می‌کند.

- لا يبقی من الإنسان الا الخير = فقط خوبی ها از انسان باقی می ماند

۷- اسم مبالغه: که بر زیادی و کثرت دلالت می کند بر وزن های زیر می آید:

فَعَال: تَوَاب- عَقَار- صَبَار- رَنَان
فَعُول: شَكُور- عَفُور- صَبُور
فَعَاله: عَلَامه - اِمَارَه - لَوَامه
فُعُول: قُدُوس فَعِيل: صَدِيق

۸- اسم آلت: بر ابزار و وسیله ی انجام دادن کار دلالت دارد و دارای سه وزن است:

اسم آلت که بر آلت دال است مفعَل و مفعلة و مفعال است

مفعَل = مقبض (دستگیره) .مبرد (سوهان).

مفعلة = مِكنسة (جارو) ، مِسْطَرَة (خط کش) ، مِمْسَحَة (پاک کن) .

مفعال = منشار (اهر) مسار (میخ) .مصباح (چراغ) .مفتاح (کلید).

نکات طلایی

نکته مهم: هر اسمی که مفرد آن مشتق باشد جمع آن نیز مشتق است ، به عبارتی دیگر ملاک جامد یا مشتق بودن اسم های جمع شکل مفرد آنها است ، اگر مفردشان مشتق باشد جمعشان نیز مشتق است و برعکس :

صغار - كفار - اشجار - مفاتيح - اكبر - جبال

مشتق - مشتق - جامد - مشتق - مشتق - جامد

مفرد: صغیر - کافر - شجر - مفتاح - اکبر - جبل

نکته: برای تسلط بر بحث جامد و مشتق بایستی وزن های مشتقات را حفظ کنیم.

سوال مهم: تفاوت دو کلمه ی آخر و آخر چیست؟

آخر: مشتق و اسم فاعل - منصرف - به معنی پایان است.

آخر: مشتق و اسم تفضیل - غیر منصرف - به معنی دیگر است.

وزن افعَل

کلمه ای که بر وزن افعَل به کار می رود سه شکل فعلی و دو شکل اسمی دارد:

سه شکل فعلی: افعَل

۱- ماضی باب افعال = أَنزَلَ اللهُ الْقُرْآنَ.

۲- مضارع متکلم وحده = أَنَا أَذْهَبُ إِلَى الْمَدْرَسَةِ لِلتَّعَلُّمِ.

۳- فعل تعجب که بر وزن ما افعَل ساخته می شود: مَا أَجْمَلَ الرَّبِيعَ.

دو شکل اسمی افعَل:

۱- اسم تفضیل: أَكْبَر - أعظم.

۲- صفت مشبهه : أحمر - أسود.

سوال: كم مشتقاً في هذه العبارة : (يعيش الفقير في الدنيا عيش الفقراء و يحاسب في الآخرة حساب الأغنياء)

۳-۴

۴-۳

۶-۲

۵- ۱

نکته مهم: اسم فاعل واسم مفعولی که بر صفتی ثابت دلالت کند صفت مشبهه محسوب می شود ،مانند : حامد- محمود- طاهر - مومن - مسلم - مالک .

